

LES ETAPES DE LA HISTÒRIA ECONÒMICA ESPANYOLA

Enric Mateu; Salvador Calatayud

Universitat de València

Una periodització basada en la història econòmica afronta varies dificultats. La principal deriva de la asincronia pròpia dels processos econòmics, particularment quan tractem amb fenòmens de creixement desigual (com ho és sempre el creixement des d'una perspectiva històrica). A més de les diferències territorials i sectorials en el canvi econòmic, hi hauria, almenys, tres punts de vista possibles:

a) des de la perspectiva del canvi tècnic, la periodització hauria de prendre com a punts de referència les innovacions lligades a les diferents etapes de la industrialització, ja que a l'època contemporània són aquestes les que marquen el sentit dels canvis productius, no solament al sector secundari sinó també a l'agricultura.

b) des del punt de vista del canvi institucional (política econòmica, legislació, etc.) hi ha dos moments que permeten diferenciar etapes: la consolidació de les transformacions liberals al llarg del segon terç del segle XIX; i els inicis de la intervenció estatal en l'economia al primer terç del XX.

c) des de la perspectiva de l'evolució de les variables macroeconòmiques (el PIB, l'IPI) trobem una successió d'etapes d'estancament o creixement lent i d'accel·leració del creixement. Tanmateix, destaca sobre tot el fet que el creixement econòmic espanyol ha estat un procés lent però sostingut i, per tant, acumulatiu. No hi ha hagut moments inequívocs de *take off*, però tampoc discontinuitats importants (amb l'excepció del període 1936-1950); s'ha tractat d'un llarg i pausat procés industrialitzador.

La combinació d'aquestes diverses perspectives ens donaria la periodització següent:

1800-1840: inestabilitat, estancament i canvi institucional. Enmig de la crisi de l'Antic Règim i de les dificultoses tentatives de revolució liberal, l'economia va patir una fase d'escàs creixement (i de retrocés en alguns períodes i sectors). La fallida fiscal de la Monarquia s'arrossegava des del segle XVIII, i la pèrdua de les colònies la va fer definitiva. L'activitat absolutament majoritària, l'agricultura, va conèixer entre 1815 i 1835 una crisi comuna a tot Europa i caracteritzada pels baixos preus, l'estancament de les rendes dels propietaris i dels beneficis dels cultivadors (que en moltes zones tingueren dificultats per mantenir-se al nivell de subsistència) i l'escàs canvi estructural. Pel que fa a les manufactures, l'impuls experimentat al set-cents es va frenar: la mecanització del tèxtil iniciada abans de la Guerra del Francès va aturar-se fins la dècada de 1830, quan va recomençar la recuperació i la renovació tècnica.

Tanmateix, en l'àmbit institucional, els canvis consolidats a la dècada dels trenta van significar la supressió de bona part dels «obstacles al progrés» assenyalats per Jovellanos: abolició del règim senyorial, desamortització, desvinculació, abolició del delme, consolidació de la propietat privada, reforma fiscal, etc. El final del privilegi; la liberalització en la circul·lació de productes i factors de producció, i la creació d'un marc «nacional» per a l'activitat econòmica va assentar les bases per al desenvolupament ple del capitalisme, al mateix temps que van renovar la composició de les elits econòmiques i polítiques.

1840-1880/90: creixement i formació del mercat interior. La legislació (nova desamortització, llei sobre ferrocarrils, liberalització de l'accés als recursos del subsòl, aigües, etc.) va acabar de configurar el marc institucional per al desenvolupament capitalista. La recuperació, des de 1840, de la producció i la renda agràries va anar acompanyada, en alguns casos, de l'especialització productiva (amb augment de les exportacions) que no va afectar, però, l'absolut predomini del cereal. Un creixement bàsicament extensiu, ja que no van augmentar significativament els rendiments ni va disminuir la població activa agrària (al voltant del 65 % tant el 1800 com el 1900). Pot considerar-se, però, un cert èxit, ja que l'augment de la producció va permetre alimentar un contingent de població de 4 milions més d'habitants (8 milions d'augment en tot el segle).

La indústria va adoptar els canvis de la Revolució Industrial britànica: la mecanització del tèxtil i la introducció de la màquina de vapor. Va haver-hi, doncs, un increment de la inversió; una difusió de noves tècniques, coneixements i qualificacions obreres, i un avenç de pràctiques empresarials inèdites. Per la seua banda, la mineria va desenvolupar-se i va convertir Espanya en ún dels primers exportadors europeus de diversos minerals. El creixement industrial va trobar els seus límits derivats de la deficient dotació de recursos, la insuficient extensió dels canvis industrials, el lent augment de la demanda, etc.

Simultàniament, la construcció ferroviària va articular millor el mercat interior mentre proliferaven negocis urbans al voltant de les finances, com l'immobiliari i la dotació de serveis a les ciutats. En definitiva, el canvi a la producció i el procés de diversificació econòmica van consolidar el capitalisme espanyol.

1880/90-1936: de la crisi finisecular a la transformació estructural de l'economia. Els efectes de la crisi finisecular, el final de l'època lliurecanvista a Europa i la pèrdua de les colònies van produir un reforçament del proteccionisme i l'inici d'una etapa de creixement orientat cap a l'interior (la «via nacionalista» impulsada pels regeneracionistes de dins i fora de l'Estat). En agricultura, la crisi dels vuitanta (posterior per al cas del vi) va significar una momentània pèrdua de rendibilitat però també l'incentiu per a l'aprofundiment de diverses línies d'especialització productiva a la perifèria peninsular. Alguns dels trets definidors de l'època són: incorporació territorialment desigual de tècniques com els fertilitzants; creixent presència de les institucions agronòmiques públiques i dels agrònoms en l'administració i la difusió tècnica; neixement de la «política hidràulica» i plantejament explícit de la «qüestió agrària», que promouria debats i enfrontaments.

Al sector industrial va haver-hi una certa implantació dels sectors de la segona Revolució Industrial (electricitat, química i siderurgia de l'acer), que va implicar la difusió de noves formes empresarials (l'empresa de gran tamany, amb un fort pes del capital fixe i una incorporació de descobriments científics a la producció). Concentració de la producció, pro-

tagonisme dels grups de pressió i regulació estatal del sector van ser algunes de les característiques d'un teixit industrial més diversificat i complex.

El canvi en la composició interna dels productes agrari i industrial va anar acompanyat d'una apreciable transferència de població des del sector primari i un avenç de la urbanització. Açò implicava canvis en les actituds i els valors i pot considerar-se un vertader procés de transformació estructural de la societat i l'economia. Així, la historiografia ha alterat la visió de la Guerra Civil com a resultat de l'endarreriment econòmic, i l'ha substituït per una lectura que emfatitza les tensions provocades pel creixement econòmic desigual.

1936-1950: estancament. Tots els indicadors (renda per habitant, índex de producció industrial, etc.) mostren un persistent estancament degut no principalment als efectes de la Guerra Civil sinó a la política econòmica i les circumstàncies del període autàrquic del franquisme. Espanya va interrompre bruscament l'anterior creixement convergent amb Europa, i va consolidar el retard en un moment en què els països veïns iniciaven amb el Pla Marshall l'època daurada del capitalisme i de l'Estat del benestar redistribuidor.

En agricultura va retrocedir l'especialització productiva i la transformació tècnica, i no va assegurar-se l'abastiment de la població als preus taxats. Mentrestant, la indústria, amb l'INI al cap, va veure limitada la renovació de l'equipament tècnic per les dificultats d'importar. Malgrat tot, l'Institut va permetre consolidar algunes indústries bàsiques sense les quals la posterior entrada en el capitalisme avançat hauria estat impossible. Els nivells de renda de la població assalariada van retrocedir i la modernització social va aturar-se.

1950-1973: l'acceleració del creixement. La rectificació de la política econòmica i l'obertura a l'exterior van produir una revitalització de la producció i el consum amb fortes tensions que van fer necessari el Pla d'Estabilització de 1959. Així, de 1960 a 1973, l'economia va conèixer les majors taxes de creixement de la història espanyola, unes taxes que, com les de la resta de països mediterranis, superaven la mitjana europea.

Tant a l'agricultura com a la indústria es va reprendre l'impuls transformador del primer terç del segle. El camp va canviar profundament amb l'adopció de les tècniques de la revolució verda, amb fortes conseqüències sobre l'èxode rural i l'augment de la productivitat. La indústria va créixer més que el conjunt de l'economia, sobretot els subsectors bàsics i, com a novetat, l'automòbil. Precisament aquest darrer subsector pot considerar-se indicador del nou paper que el consum de masses començava a jugar. Tanmateix, hi havia fortes insuficiències del teixit industrial (escassa competitivitat exterior, etc.), de moment ocultes per la manca de transparència, la corrupció i el patrocini estatal. Finalment, els serveis van assolir un pes decisiu.

El canvi econòmic, que va contribuir a legitimar la dictadura, va fer ressaltar també el seu anacronisme, generant tensions socials creixents. Aquestes tensions prepararien la transició política a partir de 1975, en un context econòmic totalment diferent, definit per la crisi mundial.

